

Justyna Doroszczyk

**Kolektywizm w rosyjskiej interpretacji
świata - od słowianofilskiej utopii
wspólnotowości do Putinowskiej
kategorii narodowości rosyjskiej**

Kolektywizm w rosyjskiej interpretacji świata – od słowianofilskiej utopii
wspólnotowości do Putinowskiej kategorii narodowości rosyjskiej

Justyna Doroszczyk

**Kolektywizm w rosyjskiej interpretacji
świata – od słowianofilskiej utopii
wspólnotowości do Putinowskiej
kategorii narodowości rosyjskiej**

Recenzent: prof. zw. dr hab. Marian Broda

SZCZECIN 2016

Kolektywizm w rosyjskiej interpretacji świata – od słowianofilskiej utopii
wspólnotowości do Putinowskiej kategorii narodowości rosyjskiej

Autor: Justyna Doroszczuk

Tytuł książki: Kolektywizm w rosyjskiej interpretacji świata – od słowianofilskiej utopii wspólnotowości do Putinowskiej kategorii narodowości rosyjskiej

Recenzent: prof. zw. dr hab. Marian Broda

Korekta językowa, skład oraz druk: Mgr Jacek Storm

Wydawnictwo: Naukowe Wydawnictwo IVG

Ul. Cyfrowa 6, 71-441 Szczecin

www.wydawnictwoivg.pl

e-mail: biuro@wydawnictwoivg.pl

Miejsce i Rok Wydania: Szczecin 2016 rok

ISBN 978-83-62062-96-6 Druk

ISBN 978-83-62062-97-3 eBook

© Copyright by Groupivg.com 2016 POLAND

Printed in Poland by Groupivg.com

www.groupivg.com biuro@groupivg.com

Spis treści

WSTĘP.....	5
------------	---

Rozdział I

Kod „My - Obszczina” – Słowianofilstwo klasyczne jako archetyp kolektywistycznej orientacji w rosyjskiej interpretacji świata.....	13
---	-----------

1.1. Słowianofilstwo klasyczne – konserwatywna i romantyczna wizja staroruskiej wspólnotowości	13
1.2. Krytyka zachodniego indywidualizmu z perspektywy koncepcji naturalnej wspólnoty – staroruskiej <i>obszcziny</i>	25
1.3. Zasada soborowości i <i>obszczina</i> jako idealny typ więzi społecznej.....	41
1.4. Zamyśl wspólnotowy w klasycznym słowianofilstwie	61

Rozdział II

Kod „My - naród radziecki” – o ideowych źródłach kolektywizmu radzieckiego w projekcie kształtowania nowego człowieka	66
--	-----------

2.1. Tradycja narodnicka – <i>obszczina</i> jako podstawowa komórka społeczeństwa socjalistycznego	66
2.2. Mikołaj Czernyszewski i projekt socjalistyczny – rozumni egoiści w służbie kolektywu	74
2.3. Marksizm – leninizm a kolektywizm – o projekcie nowego człowieka kolektywu.....	88
2.4. Partia i moralność socjalistyczna kontra kolektywny proletariat – o narzędziach kształtowania nowego kolektywu narodowego	100

Rozdział III

Kod „My - naród rosyjski” – idea rosyjskiej kolektywności w polityce narodowej okresu prezydentury Władimira

Putina 119

- 3.1. Bizantyjski, mityczny rodowód władzy Władimira Putina
oraz idea Moskwy Trzeciego Rzymu jako elementy kreacji kolektywnej
świadomości nowego narodu rosyjskiego 119
- 3.2. Rosyjska idea w wydaniu putinowskim i rola kolektywu
narodowego – o współczesnej idei rosyjskiej i odrodzeniu kategorii
narodowości 155
- 3.3. Cerkiew Prawosławna jako element rosyjskiej samoidentyfikacji
oraz integralny czynnik konsolidujący kolektywną tożsamość
narodu rosyjskiego 184

ZAKOŃCZENIE..... 198

BIBLIOGRAFIA..... 203

WSTĘP

Kolektywizm, roztopienie indywidualnego „Ja” we wspólnotowym „My” stanowi integralny element rosyjskiego zaprogramowania kulturowy. Jako integralny element tożsamości rosyjskiej wywiera istotny wpływ na współczesny kształt rosyjskiej idei narodowej konstruowanej na fundamencie cywilizacyjno-kulturowej odmienności między kolektywistyczną Rosją a zindywidualizowanym, zatowarowanym Zachodem. Analiza kolektywistycznego wariantu w myśli rosyjskiej oraz ukazanie trwałości kolektywnej orientacji w procesie konsolidowania tożsamości narodu rosyjskiego jest istotna ze względu na swoją aktualność i potencjał inspirujący wyznaczanie priorytetów politycznych we współczesnej Federacji Rosyjskiej. Wiktor Jerofiejew, współczesny pisarz rosyjski, reprezentant nurtu postmodernistycznego zdefiniował sedno rosyjskiego kolektywizmu. Według Wiktora Jerofiejewa „rosyjskie Ja nie jest przystosowane do samodzielnego życia. Stąd nie „ja” kształtuje ideę „my”; to „my” przemawia i manifestuje.”¹ Jedyną formą efektywnego istnienia jest istnienie w kolektywie – zjednoczonym molochu

---

¹ W. Jerofiejew, *Encyklopedia duszy rosyjskiej. Romans z encyklopedią*, tłum. A. de Lazari, Wydawnictwo Czytelnik, Warszawa 2003, cyt. za: M. Żakowska, „Ja” jest najgorszym wrogiem człowieka. Kolektywizm Rosjan w koncepcji zaprogramowania kulturowego Heerta Hofstede, s.7, https://www.academia.edu/3377558/_Ja_jest_najgorszym_wrogiem_cz%25%82owieka._Kolektywizm_Rosjan_w_koncepcji_zaprogramowania_kulturowego_Geerta_Hofstedego, dostęp z dn. 6.02.2016.

Kolektywizm w rosyjskiej interpretacji świata – od słowianofilskiej utopii wspólnotowości do Putinowskiej kategorii narodowości rosyjskiej

narodowym. Trafność diagnozy odzwierciedla naturalną, wpisaną w rosyjski kod kulturowy tendencję kolektywistyczną, która przejawia się w dążeniu do osiągnięcia integralnej jedności.

Podporządkowanie jednostki kolektywowi charakteryzuje niemal każdy okres rosyjskiej historii. Najbardziej charakterystycznymi źródłami, czy też przejawami rosyjskiego charakteru kolektywnego jest refleksja konserwatyzmu wspólnotowego słowianofilstwa klasycznego. Kolektywizm przejawia się w przeciwstawieniu organicznych więzi wspólnotowych zrationalizowanym, zindywidualizowanej kulturze zachodniej. Innym przejawem rosyjskiej idei, w formie zdesakralizowanej jest bolszewicki projekt kształtowania mentalności totalnie podporządkowanej ideologicznemu dyktatowi partii – awangardy – wyrazicielkich dążeń oraz narodowej świadomości. Komunistyczne pozbawienie jednostki podmiotowości wyrażało się w próbach kształtowania nowej, podporządkowanej mentalności człowieka – śrubki, bytu zniewolonego w ponad indywidualnym bycie państwowym. Wiodąca idea podporządkowania jednostki kolektywowi oraz wartościom identyfikowanym jako rosyjskie jest istotnym wyznacznikiem polityki Federacji Rosyjskiej. Przywrócenie kategorii narodowości rosyjskiej, której wyjątkowy charakter jest zdeterminowany szacunkiem względem tradycyjnych wartości, jednoznacznej tożsamości charakteryzuje współczesną, putinowską konsolidację tradycyjnego kodu „My - naród rosyjski.”

Rosyjskość może być wyrażona tylko w jakości kolektywnej. Rosyjskie Ja, które nie istnieje samodzielnie odnajduje siebie jako część kolektywu, wyraża się poprzez istnienie kolektywne. Zarówno

w przypadku refleksji słowianofilskiej, jak i radzieckiej idei kształtowania poczucia wyższości kolektywu nad zdegenerowanym indywidualizmem, jednostka jawi się jako fragmentaryczny element podporządkowany idei efektywnego funkcjonowania społecznej całości. Rozumienie źródeł, wszechobecności pierwiastka kolektywnego w tradycji rosyjskiej jest konieczne do właściwego rozpoznania odmiennego zaprogramowania kulturowego, w którym ogromną rolę odgrywa soborowy charakter Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej.

Istotę zagadnienia źródeł kolektywizmu rosyjskiego zaprezentowano w trzech rozdziałach. Układ pracy ukazuje najważniejsze źródła rosyjskiego kolektywizmu w interpretacji świata. W pierwszym rozdziale omówiono kompleksowo archetypiczną słowianofilską orientację filozoficzną wartościującą czynnik wspólnotowy oraz eksponujący odrębność cywilizacyjną Rosji. Głównym punktem odniesienia z zakresu literatury przedmiotu stanowiła praca Andrzeja Walickiego *„W kręgu konserwatywnej utopii”* oraz *„Zarys myśli rosyjskiej. Od oświecenia do renesansu”*, oraz prace Andrzeja de Lazari, jak również Mariana Brody – szczególnie w kontekście analizy bolszewickiego wariantu kolektywnej tożsamości rosyjskiej. Materiał analityczny pracy stanowią również teksty źródłowe koryfeuszy słowianofilstwa klasycznego, teoretyków marksizmu-leninizmu, w tym również Włodzimierza Lenina, natomiast w rozdziale III podstawą analizy są raporty Ośrodka Studiów Wschodnich im. Marka Karpia oraz programowe dokumenty Władmira Putina.

Kolektywizm w rosyjskiej interpretacji świata – od słowianofilskiej utopii wspólnotowości do Putinowskiej kategorii narodowości rosyjskiej

Praca została podzielona na trzy rozdziały koncentrujące się na najbardziej reprezentatywnych przykładach rosyjskiego, zorientowanego kolektywistycznie widzenia otaczającej rzeczywistości.

Rozdział I ukazuje złożony charakter filozoficznej refleksji nad rosyjskim pojmowaniem kolektywności oraz jej znaczenia dla zachowania specyfiki cywilizacyjnej przestrzeni rosyjskiej. Zarysowanej w rozdziale pierwszym definicji kolektywności dopełnia słowianofilska krytyka Zachodu identyfikowanego z dezintegrującym indywidualizmem oraz izolowaniem człowieka od więzi z kolektywem. W rozdziale tym zarysowano również ramy świadomości rosyjskiej oraz naczelnego problemu rosyjskiego – identyfikacji relacji na linii kolektywistyczna-tradycyjna Rosja i zindywidualizowany, racjonalistyczny Zachód. Analizując słowianofilskie rozważania dotyczące kolektywistycznego rysu tożsamości rosyjskiej uwzględniono namysł nad rosyjską wspólnotą gminną – obszcziną – archetypiczną dla rosyjskiego kolektywizmu, jak również cerkiewną zasadą soborowości – swobodnej jedności, dobrowolnego spełnienia w kolektywie.

Rozdział II poświęcono analizie kolejnego źródła kolektywizmu w rosyjskim postrzeganiu świata, krańcowo odmiennego od słowianofilskiej refleksji nad tradycyjnym zdeterminowanym charakterem rosyjskiej wspólnotowości. Idea bolszewickiego eksperymentu społecznego inspirowała próby ukształtowania nowej – kolektywnej, podporządkowanej, sterowanej od górnicy mentalności „My - narodu radzieckiego”. Podstawą podjętych w rozdziale rozważań jest literatura dzieł Włodzimierza Lenina – twórcy idei marksizmu

– leninizmu, jak również czołowych przedstawicieli nurtu „wychowania człowieka dla kolektywu” – Nadieżdy Krupskiej oraz Antoniego Makarenki.

Inną istotną pozycję, na którą powołano się w rozdziale jest książka Michała Hellera „*Maszyna i śrubki. Jak hartował się człowiek sowiecki?*” Początek rozdziału drugiego trafkuje o źródłach, potencjalnych inspiracjach bolszewickiego, socjalistycznego kolektywizmu – społecznienia Ja. Jako archetypiczne dla bolszewickich projektów kształtowania kolektywnej świadomości narodu radzieckiego uznaje się narodnicze refleksje nad wspólnotowością oraz sztandarowe dzieło Mikołaja Czenyszewskiego „*Co robić?*”. Koncepcja nowych ludzi – rozumnych egoistów oddanych sprawie rewolucji, poświęconych służbie kolektywnej jakości stanowi jedną z inspiracji bolszewickiego projektu kształtowania podporządkowanej mentalności *homo sovieticus* – radzieckiego nadczłowieka. W rozdziale drugim wskazano na główne cechy kształtowania jednostki jednowymiarowej zniewolonej przez kolektyw. Człowiek radziecki – *homo sovieticus* kształtowany przez moralność socjalistyczną oraz ideologiczną dyktaturę partii jest przedstawiony jako byt o zredukowanej podmiotowości – śrubka przyczyniająca się do efektywnego funkcjonowania maszyny komunistycznej solidarności oraz równości społecznej. W rozdziale podjęto również próbę analizy wpływu moralności socjalistycznej oraz ideologizacji na kształtowanie kolektywnego rysu tożsamości rosyjskiej.

W rozdziale III zaprezentowano współczesną interpretację kolektywizmu w Rosji oraz postulowane przez prezydenta Federacji

Rosyjskiej Władimira Putina odrodzenie kategorii narodowości identyfikowanej z tradycyjnymi rosyjskimi wartościami, prawosławiem oraz kultywowaniem postaw patriotycznych. W rozdziale zarysowano współczesną retorykę władz odwołującą się do wartości tradycyjnych, konserwatywnych, które uzasadniają postrzeganie Rosji i narodu rosyjskiego jako odrębnej, zaprogramowanej na kolektywizm, wywyższenie tradycji oraz duchowości cywilizacji rosyjskiej. Podstawę rozważań w rozdziale III stanowią programowe dokumenty Władimira Putina upubliczniane w okresie od 2006 do 2013 roku oraz opracowania poświęcone charakterowi rosyjskiej tożsamości autorstwa Andrzeja de Lazari, Mariana Brody oraz innych badaczy kultury oraz filozofii rosyjskiej. W rozdziale podkreślono znaczenie bizantyjskiego rodowodu władzy w procesie konsolidowania kolektywnej tożsamości narodu rosyjskiego. Podjęto próbę ukazania jak silnie na interpretację świata zewnętrznego oraz kształtowanie tożsamości rosyjskiej oddziałuje istnienie narodowej idei rosyjskiej, która stanowi podstawę obserwowanego od 2012 roku konserwatywnego zwrotu w polityce Kremla. Innym czynnikiem sprzyjającym konsolidacji kolektywnej tożsamości narodu rosyjskiego jest eksponowanie cywilizacyjnych antagonizmów. Nowa retoryka władz eksponuje Rosję jako cywilizację – ostoję wartości tradycyjnych, duchowych oraz kolektywnych oraz przeciwstawia ją zindywidualizowanej, określanej jako wroga wobec Rosji i rosyjskości, cywilizacji zachodniej. W rozdziale dokonano analizy wpływu archetypicznej idei Moskwy Trzeciego Rzymu na kształtowanie kolektywnych, tradycyjnych postaw w społeczeństwie rosyj-

skim. Wskazano również na istnienie idei rosyjskiej, której podstawę stanowią wartości tradycyjnie rosyjskie, konserwatywne oraz patriotyczne, jak również dokonano próby identyfikacji roli autorytetu Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej w putinowskim projekcie restauracji kategorii narodowości rosyjskiej. W rozdziale tym skoncentrowano się na analizie współczesnej konsolidacji kolektywnego czynnika rosyjskiej tożsamości narodowej, która charakteryzuje narodową retorykę władz na Kremlu.

Zakłada się, że rosyjska tożsamość jest zaprogramowana na kolektywizm, wywyższenie jakości kolektywnej ponad indywidualne aspiracje – identyfikowane jako niezgodne z rosyjską specyfiką. Rosyjskie zaprogramowanie na kolektywizm stanowi mechanizm interpretacji otaczającego, zewnętrznego wobec rosyjskości świata. Jest to również czynnik, który determinuje proces antagonizacji dwóch typów cywilizacyjno-kulturowych. Proces ów sprzyja konsolidacji narodowości rosyjskiej, która jest stale obecna w dokumentach programowych Władimira Putina w latach 2006-2014. Praca została poświęcona głównie analizie podstawowych, łatwych do identyfikacji orientacji kolektywistycznych w myśleniu rosyjskim oraz kształtowaniu percepcji świata zewnętrznego. Kolektywistycznie zaprogramowana Rosja jest przedstawiona jako antyteza zachodniej mentalności przypisującej nadrzędną wartość jednostce jako wartości autotelicznej.

Dlatego też celem pracy jest rozpoznanie istotnych źródeł rosyjskiego kolektywizmu oraz ekspozycja nadrzędności czynnika kolektywnego – holistycznego jako istotnego elementu perspektywy

Kolektywizm w rosyjskiej interpretacji świata – od słowianofilskiej utopii
wspólnotowości do Putinowskiej kategorii narodowości rosyjskiej

myślenia o Rosji oraz konceptualizacji przestrzeni rosyjskiej oraz narodu rosyjskiego jako bytu unikatowego, realizującego w sposób wspólnotowy własne spełnienie. Wspólnota, podporządkowuje jednostki jakości kolektywnej wyrażanej jako „My - *obszczina*”, „My - naród radziecki”, „My – naród rosyjski” jest historycznie uwarunkowaną cechą rosyjskości, która również współcześnie stanowi integralny element konserwatywnego projektu odrodzenia religijno-moralnego inicjowanego przez rosyjskie władze.

***